

ВСТУП

Реформа фінансового сектора в Україні та відповідно до Меморандуму співпраці з МВФ в рамках програми Стенд-бай, наприкінці 2019 року Президентом України підписано Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення функцій із державного регулювання ринків фінансових послуг» [298], введення в дію якого передбачено з 01.07.2020 р. Даним Законом визначено так званий «спліт» – ліквідацію Нацкомфінпослуг та розподіл повноважень щодо регулювання ринку фінансових послуг між НБУ (стане регулятором страхових, лізингових, фінансових компаній, кредитних спілок, ломбардів та бюро кредитних історій) та НКЦПФР (здійснювати регулювання діяльності недержавних пенсійних фондів та фондів фінансування будівництва). Це в свою чергу зумовило необхідність удосконалення існуючого законодавства у сфері регулювання ринку фінансових послуг, зокрема, винесення на розгляд та громадське обговорення проекту Закону «Про фінансові послуги та діяльність з надання фінансових послуг», який оприлюднений НБУ [326].

З урахуванням змістовного навантаження проекту Закону «Про фінансові послуги та діяльність з надання фінансових послуг» за його розділами основні пропозиції у сфері функціонування та регулювання ринку фінансових послуг розглядаються з позиції трьох блоків: перший блок узагальнює принципи надання фінансових послуг, їх перелік та норми регулювання відносин із споживачами; другий блок включає вимоги до надавачів фінансових послуг (їх капіталу, структури власності, систем управління та контролю, бухгалтерського обліку та звітності); третій блок поєднує питання щодо регулювання та нагляду за діяльністю фінансових установ.

Однією з концептуальних основ проекту цього Закону є оприлюднена 2018 року Біла книга (розроблена робочою групою НБУ

разом із експертами з проекту Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) «Трансформація фінансового сектору») щодо бачення НБУ базових положень та основних питань регулювання небанківського ринку фінансових послуг, який буде належати до його компетенції вже у найближчій перспективі. Як результат розвитку цієї ідеології для формування системного бачення щодо регулювання та нагляду НБУ вже представлені й додаткові Білі книги в контексті окремих сегментів небанківського ринку фінансових послуг («Майбутнє регулювання кредитних спілок» [221], «Майбутнє регулювання ринку страхування» [223], «Майбутнє регулювання ринку кредитування фінансовими компаніями» [222], «Майбутнє регулювання ринку факторингу» [224]) та зазначено намір про видання інших у майбутньому часі (з питань регулювання лізингових компаній та ломбардів).

У Білій книзі «Майбутнє у регулюванні небанківського фінансового сектору» [225], в якій описано компетенції НБУ щодо регулювання діяльності небанківських фінансових установ, та у проекті Закону «Про фінансові послуги та діяльність з надання фінансових послуг» [326] відповідно, визначено курс на активне масштабне запровадження ризик-орієнтованого підходу (РОП), який вже декілька років успішно застосовується на банківському ринку. Ризик-орієнтований підхід згідно з проектом рамкового Закону [326] застосовується Регулятором при здійсненні нагляду за надавачами фінансових послуг для визначення (виявлення), оцінки (переоцінки) та розуміння ризиків, притаманних діяльності таких надавачів фінансових послуг, а також вжиття відповідних пропорційних наглядових заходів для їх мінімізації з урахуванням профілю ризиків, суттєвості виявлених ризиків, розміру, особливостей діяльності, бізнес моделі надавача фінансових послуг.

Особливості процедури нагляду на основі оцінки ризиків розглянуто у статті 34 «Пруденційний нагляд» проекту Закону. Зокрема, здійснення пруденційного нагляду шляхом оцінки та контролю рівня, характеру й особливостей ризиків об'єкта нагляду (в тому числі тих, які він створює для стабільності фінансової системи) та виявлення

фактів здійснення ризикової діяльності, що загрожує інтересам клієнтів (в тому числі вкладників та інвесторів) та кредиторів об'єкта нагляду та запобігання здійсненню такої діяльності [326]. У статті 21 «Організація системи управління і контролю» [326], по-перше, зазначено, що надавачі фінансових послуг повинні організувати та забезпечити належне функціонування систем корпоративного управління, внутрішнього контролю, в тому числі управління ризиками та внутрішнього аудиту, з урахуванням особливостей виду своєї діяльності, характеру і переліку послуг, які ними надаються, та ризиків, які властиві такій діяльності. По-друге, окремо приділено увагу ризику легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення (ВК/ФТРЗ) та зазначено, що надавачі фінансових послуг та їх відокремлені підрозділи повинні дотримуватися вимог законодавства у сфері фінансового моніторингу.

Виходячи з цього, питання переходу на ризик-орієнтований підхід до нагляду за діяльністю надавачів фінансових послуг в цілому, так і у сфері ВК/ФТРЗ, є актуальними як тепер, так і не втратять своєї актуальності протягом наступних років. Зокрема, це зумовлено тим, що відмивання коштів, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення є значними загрозами глобальній безпеці та цілісності фінансової системи, на захист від яких спрямовані нові міжнародні стандарти FATF. Вони націлені на досягнення балансу: з одного боку, вимоги особливо посилені щодо джерел підвищеного ризику, з іншого, зменшення витрат на контроль за суб'єктами з низьким ризиком, а також поліпшення практичної реалізації стандартів, які розширені з урахуванням нових загроз, таких як фінансування зброї масового знищення, і уточнені відносно прозорості й жорсткості заходів протидії корупції.

Імплементация міжнародних стандартів FATF та запровадження ризик-орієнтованого підходу у сфері протидії ВК/ФТРЗ є сучасним трендом розбудови системи фінансового моніторингу. Тому проблема забезпечення протидії ВК/ФТРЗ перебуває у фокусі досліджень зарубіжних і вітчизняних науковців, серед яких слід відзначити таких:

N. Gilmour, Z. Hamin, R. Othman, N. Omar, H. S. Selamat, F. M. J. Teichmann, Y.-W. Xue, Y.-H. Zhang; О. В. Акімова, Р. О. Баранов, О. О. Глуценко, С. О. Дмитров, С. Б. Єгоричева, Л. М. Кобилянська, О. О. Куришко, К. Д. Левківська, О. В. Меренкова, О. М. Петрук, І. Б. Семеґен, С. О. Хвалінський, О. В. Черевко та ін.

У систему протидії ВК/ФТРЗ Україна поглиблює запровадження ризик-орієнтованого підходу, і важливим є розроблення теоретичного, методичного і практичного інструментарію у цій сфері з метою подальшої імплементації міжнародних стандартів FATF. Зокрема, рекомендації щодо запровадження ризик-орієнтованого підходу у сфері фінансового моніторингу.

Тому особливої ваги набуває загальна проблематика з необхідності удосконалення економіко-правових ризик-орієнтованих засобів регулювання ринку фінансових послуг, питання розроблення концепції формування ризик-орієнтованої системи (РОС) протидії ВК/ФТРЗ України та пошук моделей оцінки, контролю та ефективного управління ризиками для забезпечення протидії ВК/ФТРЗ через запровадження РОП. Це в свою чергу дозволило окреслити перелік основних завдань цього дослідження:

розглянути особливості застосування ризик-орієнтованого підходу до реформування системи фінансового моніторингу за міжнародними стандартами;

визначити основні положення ризик-орієнтованого напряму правового регулювання фінансового моніторингу у оновленому законодавстві з урахуванням міжнародного досвіду;

виокремити спеціальні (функціональні) вимоги до організаційно-правових форм фінансових установ на ринку фінансових послуг як інструмент зменшення ризиків в їх діяльності;

провести оцінювання ефективності застосування країнами РОП у сфері протидії відмиванню коштів, фінансуванню тероризму та розповсюдження зброї масового знищення;

розробити концепцію формування РОС ПВК/ФТРЗ;

оглянути ризик-орієнтований підхід і використання типологій у системі фінансового моніторингу;

розглянути нормативні та організаційні аспекти здійснення фінансових розслідувань у системі фінансового моніторингу та нормативно-методичне забезпечення запровадження ризик-орієнтованого підходу на державному рівні;

проаналізувати взаємозв'язок надійності банків та їхньої здатності протистояти ризикам відмивання коштів;

визначити ризики використання електронних активів та неприбуткових організацій для відмивання коштів за міжнародними стандартами;

розвинути ризик-орієнтований підхід у фінансовому моніторингу на ринку землі та нерухомого майна;

визначити ризики у сфері венчурного підприємництва;

надати рекомендації до побудови Карти ризиків для оцінки клієнтів фінансових установ в системі фінансового моніторингу;

удосконалити положення щодо дотримання умов належної обачливості щодо клієнтів на підставі визначення вузьких місць, які можуть характеризувати високий рівень ризику ВК/ФТРЗ;

розвинути методичний інструментарій на етапі реалізації фінансового моніторингу та побудувати узагальнену модель функціонування системи комплаєнсу в банках;

узагальнити особливості впровадження та розвитку комплаєнс-контролю ризиків відмивання коштів у діяльність суб'єктів первинного фінансового моніторингу;

провести аналіз законодавства та судової практики щодо застосування фінансового моніторингу при здійсненні платіжних послуг;

розглянути особливості послуги аудиту фінансового моніторингу;

сформувати організаційне забезпечення реалізації оновлених наглядових функцій у сфері фінансового моніторингу на основі ризик-орієнтованого підходу;

провести аналіз тенденцій застосування заходів впливу Національного банку України за порушення банками вимог законодавства у сфері фінансового моніторингу;

розглянути напрями розвитку системи банківського нагляду на засадах ризик-орієнтованого підходу;

надати пропозиції для обґрунтування наглядових режимів за діяльністю системно важливих банків на основі ризик-орієнтованого підходу.

Монографія включає результати фундаментальної теми Науково-дослідного інституту правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України «Нормативно-інституційне забезпечення господарської діяльності в інноваційному суспільстві» (№ 0118U00343) та фундаментальної науково-дослідницької роботи Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця «Ризик орієнтований підхід у забезпеченні протидії відмиванню коштів, фінансування тероризму і розповсюдження зброї масового знищення» (№ 0118U000058). Теоретичні положення та окремі практичні розробки, що містяться у дослідженні, використовуються у навчальному процесі.

**Наталія ВНУКОВА,
Олена БЕЗРОДНА**